

Un colaborator al Curierului românesc

— Teodor Diamant —

Afară de Ion Ghica și de Nic. Crețulescu nimeni n'a scris nici un cuvânt despre *Teodor Diamant*, un nebun după unii, un entusiast după alții, un Român cu inimă, după Ghica, care îl laudă, zicînd că el „poate a contribuit mai mult decît s'ar crede la starea de astăzi, deși nu trăia la 1848”.

Lui I. Ghica și la mai mulți din generația lui Diamant le-a fost dascăl; ideile sale îl făcură vrednic de prietenia șefilor liberali dela 1835—1840, care erau I. Cîmpineanu, Gr. Cantacuzino și Iancu Roset; Diamant era și francmason, alături de Gr. Alecsandrescu și I. Voinescu II, literați tineri. Afară de acestea Ghica mai povestește, cum T. Diamant a încercat să întemeieze un falanster la Scăieni în Prahova, pe moșia lui Manolache Bălăceanu, cum guvernul îngrijat l-a trimis în exil la Snagov, cum, eșînd de-aici, s'a făcut inginer topograf și hotarnic, cum s'a bolnăvit în munții Telegei și cum a murit la Cîmpina. Și Ghica sfîrșește c'o apoleoză: «Mulți, foarte mulți din oamenii cari au jucat un rol în țară, îi datoresc lui Diamant ideile *generoase* și patriotice... Nu am cunoscut un om mai blind, mai modest și mai devotat decît dînsul. Filantrop și umanitar, era din neamul aceluia din cari au eșit apostolii, martirii și sfinții».

Un om extraordinar. Și totuși, după Ghica numai N. Crețulescu a mai spus cîteva vorbe despre el, confirmînd impresia ce ne-o lasă Ion Ghica. (În *Aleneul român*, 1894, p. 589—590). Incolo, vorba lui Ghica din aceeași scrisoare către V. Alexandri: Diamant fusese «Romîn cu inimă, despre care nu am văzut să se fi scris un rînd măcar».

Din norocire a vorbit el însuși, deși foarte puțin. Teodor Diamant a colaborat adecă la *Curierul românesc* al lui I. Eliade Rădulescu, fapt, despre care nici Ion Ghica nu știa nimic, cînd și-a scris amintirile. El iscălia *T. D.*

Fusese Saint-Simonist, era Fourierist; deci se poate ghici ușor cum va fi vorbit el. Totuși ce-a scris el, este interesant ca dovadă materială despre ce-a învățat pe cei ce mai tîrziu au făcut revoluția dela 1848. Deși dovezile sînt numai fragmente, ele merită să fie reținute.

Citeva notițe adăose la fragmentele lui sint menite să confirme documental afirmarea lui Ion Ghica despre influența lui T. Diamant.

Notițele privesc pe I. Eliade, redactorul *Curierului românesc*, al cărui colaborator *Diamant a fost în anul 1834*. Ele sunt de nevoie pentru a explica o firească întrebare, care este: cum a putut colabora cu Eliade un Fourierist, care era tovarăș de idei al multor oameni mai târziu vrăjmași ai lui Eliade și vrășmași tocmai din cauza ideilor lor prea înaintate?

Ch. Fourier fusese o dragoste din tinerețe a redactorului *Curierului românesc*. Și va fi o problemă a biografului științific să cerceteze toate urmele, pe care Fourier le-a lăsat în opera lui Eliade. Mie mi se cuvine să arăt aici numai cum a fost cu puțință ca T. Diamant să colaboreze la *Curier* sau cât ținea Eliade la Fourier și Fourieriști.

Plecat în exil, făcând planuri mari, Eliade simte nevoia de a receti pe vechiul său amic și scrie din Chio către Gr. Grădișteanu (*Scrisori din exil*, p. 166): „*Imi sunt de mare necesitate operele complete ale lui Charles Fourier, adică Théorie des quatre mouvements, Théorie de l'unité universelle, Le nouveau monde industriel*. Du-te, te rog, când ai timp, la librăria Ialansteriană, peste Seina. Acolo am lăsat vre-o câteva exemplare din *Proscribul* (*Souvenirs et impressions*). De se vor fi vindut, de va voi să primească în schimb și *Mémoires...* și să-mi iei aceste opere ale lui Fourier, bine; de nu, cumpără-le...”.

Mai târziu, după vr'un an și jumătate, Eliade revine la Fourier într'o scrisoare către N. Russo (*Op. cit.*, p. 239) și vorbește și mai entuziasmat despre el: „*Operele lui Fourier nu cuprind o utopie, ci o invenție, care desvoltată de dînsul devieni o știință. Știința iar nu poate avea numele acesta, de nu va fi filia adevărului, adevărul însuși. Adevărul iar nu e de două sau mai multe feluri, unul este și nunai într'un fel*”.

Fourier=Adevărul: iată convingerea lui Eliade!

Acestea le scria Eliade la 1852 și 1853. La 1848 Eliade fusese de sigur același cald aderent al lui Fourier. Putem merge însă și mai departe.

Se poate hotări și ultima limită de timp, de când Fourier începe să influențeze pe Eliade. Ne a spus-o tot el, în mai multe rînduri chiar. Dar un citat ne-ajunge. Il iau din *Equilibru între antithesi*, p. 157: „...Din aceste toate mă orientai și văzui că știința socialismului își avea originea în economia politică și că tatăl ei, ca să zic așa, a fost *Carol Fourier, ale cărui opere le citisem și le studiasem încă dela 1832*. Acesta fu maestrul socialismului, însă pe nicăiri el nu dete doctrinelor sale un asemenea nume... Plagiarii aceștia (socialiștii), furînd pe Fourier, îl parodiară... De unde să-mi poată mie trece prin minte că socialismul avea vre un început în doctrinele lui Fourier?” Insemnăm ideea lui Eliade că, după felul cum înțelesese el pe Fourier, aceasta nu-i vinovat de ivirea socialismului. Fourier avea, mai zicea

Eliade. și „aberații inerente la toate începuturile“, dar și cu ele el tot răminea un „mare geniu“, care-a produs adevăruri încorporate apoi „științei pozitive a comerțului“. Acești „profeți și martiri (Fourier și Proudhon) venură—adaoge Eliade—, «ca să regenereze lumea. ca și cristianismul la începutul lui, a face din comerțiant un adevărat creștin“. (*Op. cit.*, p. 346).

Așa gândia Eliade.

Și la omul, care începuse de vre-o doi ani să gândească în acest chip, vine de-a dreptul dela Fourier un Român, care-l și ascultase pe acesta, care nu-l citise numai! Se înțelege că Eliade și Diamant se făcură prieteni.

T. Diamant începu dar să scrie la Curier, să caute aderenți. Cit va fi scris nu pot ști bine, de oarece exemplarul Curierului din biblioteca Academiei este foarte defectuos.

În tot ce-a scris se pare că n'a fost nici odată șiret. Cu-vintele bune ce le are pentru stăpinirea de atunci nu sunt menite a ascunde ceva, de oarece alt-fel el vorbește foarte lămurit; ele sunt o expresie sinceră a convingerii că falansterul nu trebuie să neliniștească nici chiar un guvern protejat de marele Țar al despotismului.

Eu am găsit numai trei articole. Pe cel mai însemnat îl voi lăsa la urmă. Celelalte două cuprind notițe scurte.

În numărul dela 10 Iunie 1834. *T. D.* se ocupă cu *chestia instrucției*, vorbind despre o carte nemțească a unui Dühring, care declara că dușmanii omenirii sunt neînvățătura și superstiția, iar împăciuitoarea ei învățătura, și anume învățăturile cu folos practic, care «să se poată a se aplica la trebuințele vieții sau destoinice ca să facă pe cineva cinstit, norocit și folositor în profesia în care va fi orinduit». *T. D.* comentează aceste idei, constatînd că până acum instrucția n'a fost așezată nicăiri pe astfel de baze, ci în vederea producției de ostași, doctori și mai ales administratori care să se minince unii pe alții. Dar „în țara noastră, cei ce au așezat bazurile învățăturii s'au arătat mai cu prevedere, hotărînd în regulamentul instrucției publice ca să se facă și școli pentru învățătura agriculturii și meșteșugurilor; dar să nădăjduim că această folositoare idee nu va rămînea numai în proiect, ci se va pune și în faptă cit mai curînd, mai virtos acum cînd școalele pot să se organizeze astfel, încît copiii dela *vîrsta de patru ani* să poată să-și cîștige hrana vieții lor cu chiar a lor muncă.»

În numărul dela 21 Iunie *T. D.* se ocupă cu *dăjdiile* ce dau locuitorii deosebitelor state: Dăjdiile sunt mai mari de cît la noi, dar locuitorii cîștigă mai mult; «și de vom baga de seamă găsim că mărimea (dăjdiilor) este în proporție dreaptă cu întinderea mașinelor“. Dint'r'o comparație cu Franța, *T. D.* conchide că Țara romînească ar trebui să încaseze biruri 6.250.000 galbeni, dar în vistierie abia intră 500.000 galbeni. «De aci fleșicare poate socoti cît de săracă este Țara romînească». Pricina este, că Românii n'au nici mecanici, nu au cunoscut nici econo-

mia politică, nici legile lucrării pământului.“ Și el îndemna: „Să ne punem deci pe aceste învățături, căci filosofia, istoria și frumoasele arte singure nu fac decît să ne ațîțe ambiția și poftile fără a le mulțumi». El cerea apoi să se introducă și la noi „*sistema cea nouă* de organizație de sate aflate în Franța, care are putere să sleiască izvorul leneviei și să combine interesul particular cu cel de obște“, producînd îmbelșugarea între norod și „veniturile guvernului nostru se vor împătri fără împovorarea lăcuiitorilor».

Articolul de fond al *Curierului* din 7 Iunie 1834 pomenise și pe Carolu Fourier (sic). La Paris era vorba de «formația unei societăți cu acțiune» avînd scopul să colonizeze proprietățile franceze din Africa: „Dacă orașele în Africa se vor organiza după sistema d. Carolu Fourier, ce de puțină vreme trage atenția tutulor oamenilor celor învățați și voitori de îmbunătățiri, pu tem să incredintăm că acest pămînt barbar va ajunge în puțină vreme și va întrece pe cele mai civilizate noroade din Europa“. După această promisiune, *T. D.* descrie orașul fourier-ist. Cred, că-i interesant să arătăm forma, în care *Curierul* făcea propagandă pentru reforma lui *T. D.*:

„Un oraș organizat după sistema aceasta trebuie să fie ca de 400 familii sau 2000 individe (barbați, mueri și copii) și aceste familii să aibă, pentru-ca să lucreze, un pămînt de 2000 stinjini în lung și 2000 în lat.

„Fieșcare poate să se indeletnicească după dorința sa, la lucrarea cimpului și a grădinilor, la meșteșuguri, la științe, la menaj (răsnicie), la educația pruncilor și la frumoasele arte. Pentru că într'acest oraș sunt grădini frumoase, teatru, pen-ioane de băeți și fete, toate felurile de meșteșuguri, școli și toate cite pot fi pentru învățatura, folosul și plăcerea oamenilor. Intr'un astfel de oraș un va fi nici praful cel pricinuitor de oftică al caldărimului, nici aerul cel vătămător al orașelor celor mari, ci verdeață și aer curat, care va întîmpina cele mai multe boale.

„Intru acest fel de organizație fieșcare particular își găsește folosul și ciștigul său în ciștigul și folosul de obște. Doforii cu cit mai puțini bolnavi vor fi în societate, cu atit mai mult vor ciștiga; cismarii și croitorii, cu cit mai mult vor ținea cismele și hainele, cu atit mai mult vor ciștiga; asemenea și sticlarii și toți ceilalți meșteri. Mecanizmul aceștii organizații îl vom arăta cu plăcere la vreme și la loc¹. Acuma facem cunoscut că fieșcare primește din ciștigul de obște (după ce administrația orașului plătește cheltueile ce se fac pentru binele de obște), fieșcare, zicem, primește trei părți: una după munca sa, alta după talentul și iscusința sa, prețuite cu voturi de către tovarăși competenți și o al treilea parte după capitalul său, pentru-că după această sistemă fieșcare trebuie să intre în tovarășie măcar cu

1) N'am găsit nimic. G. B. D.

cinci sute lei, ca să fie interesat la câștigul de obște și să se silească ca produsul moșii să se mărească cât mai mult.

„Intre alte fericite rezultaturi (isprăvi) ale aceștii sisteme de organizație de orașe sînt și cele următoare: copiii dela vîrstă de patru ani găsesc să-și câștige hrana vieții cu chiar munca lor și într-aceeaș vreme, ce câștigă bani, își înmulțesc cunoștințele cele folositoare în viața omului și petrec cu mare plăcere, pentru-că munca după această sistemă se face foarte plăcută și drăgăstoasă, productivă cit se poate mai mult și instructivă (învățătoare) pentru toți de obște, pentru bărbați, femei și copii, cari se obișnuiesc la muncă din vreme, lucru ce le este de mare folos.

„Economia este foarte mare după această organizație. Fieșcare poate să-și dobîndească mîncare bună și îndestulă, îmbrăcăminte curată și comodă și lăcaș sănătos cu de patru ori mai puțină plată decît acum. Și toți, bărbații, femeile și copiii, meșteri și învățați găsesc lucru în toată vremea, după plăcerea, puterea și învățătura lor, cu bună plată și cu puțința de a varia (schimba), adică să treacă de la cusătură și scris la un lucru de grădină și meșteșug ce dă mișcare trupului și păstrează sănătatea.

„Acum vedem pe neveste și pe copii pînă la vîrstă de 12 și 15 ani că nu câștigă mai nimic și trăesc mai numai din ostenele tatălui de familie, care de multe ori nu poate găsi nici de lucru, mai virtos iarna. Pentru aceasta este atîta sărăcie. După sistemă cea nouă lucru nu va lipsi nimului, nici într'o vreme: vara se vor îndeletnici oamenii mai cu seamă la lucrările cîmpului și grădinilor ce au trebuință de bună vreme; iar iarna vor lucra mai virtos la meșteșuguri, în săli încălzite, spre pildă veșmintele, cismele, mobilele și altele asemenea, făcîndu-se iarna croitori, cismari, timplari; și ceilalți meșteri (ce după această sistemă vor dobîndi cunoștințe de mai multe feluri) pot eși vara să răsufle aer curat și îmbălsămit de mirosul florilor, la lucru cîmpului și al grădinilor. Împreună cu tovarăși iubiți și coenteresați, printr'o întrecere desfatătoare și desăvîșitoare a lucrului lor.

„Am zis că după această sistemă economiile vor fi foarte mari, munca foarte drăgăstoasă, încît toți oamenii, bărbații, nevestele și copiii își vor găsi plăcerea lor la lucru. Dar la ce lucru o să se îndeletnicească ei? Copiii și nevestele la lucru grădinilor, florilor, meșteșugurilor, frumoaselor arte și la altele, iar bărbații, fiind mai tari, își vor găsi plăcerea lor a sparge cu plugu ăst mult pămînt întelenit și îl vor face roditor. Și așa va trăi și norodul mai în îmbălsugare și *veniul proprietarilor* se va împătri“.

T. D. era îndrăzneț. Articolul acesta era numai un început. El anunță deci și alte scrieri: „*O deslușire mai pe larg acelor mai de căpetenie amănunturi ale aceștii sisteme, cu mulțumire*

o vom publica în numerile următoare. Și fie ca barbați iubitori de a lor fericire și a aproapelui, pătrunși de *adevărul*¹⁾ și de folosurile aceștei sisteme să o pue și în lucrare, prin care atunci *acest binecuvîntat pămînt de natură al Țării romînești și Moldovii să poată a se face lăcașul fericirii* și poate și pildă altor neamuri ce se falesc cu civilizația“.

Indrăzneț era *T. D.*, dar nu și original. Chiar și apelul la care boerimea romînă—apel care o prins numai la Manolache Bălăceanu,—era o repetiție din Fourier, care zicea d. e.: „Un pair de France a placé récemment 3 millions dans la faillite Paravey. Si on trouve tant d'hommes aventureux pour les affaires dangereuses, n'en trouvera-t-on pas un pour une affaire exempte de danger?“ Și tot astfel fu și cu ideile din articol. Mai toate se pot cita paralel cu pasage corespunzătoare din Fourier: *T. D. își cunoștea bine biblia sa*²⁾.—

Înainte de a sîrși țîn să arăt cum se dovedește exactă și părerea lui Ghica, care pune pe Diamant printre preparatorii anului 1848, voesc să mai indic un reflex chiar surprinzător din Fourier. *T. D.* zisese în articolul de mai sus: „Fieșcare particular își găsește folosul și cîștigul său în cîștigul și folosul de obște.“ Această frază se găsește și la I. Eliade de nenumărate ori, cînd mai explicită, cînd mai conciză. Iat-o, de exemplu, și în proclamația dela 1848: „Scularea aceasta e pentru binele, pentru fericirea tuturor scărilor societății, fără paguba vreuneia, fără paguba însuși a nici unei persoane“. Tot acolo, Eliade vrea dreptate, deci contribuție generală: „Aceasta înavuțește patria și o patrie avută e în folosul tuturor și prin urmare în paguba nimenui“. Este ideea repartiției proporționale din Fourier este vorba acestuia: *contenter toutes les classes, règne de la vérité* etc.

Dar de ce să fie tocmai din Fourier? Iată de ce. Pela 1860 Eliade tipăria o *Biblioteca portativă*, în care publica *Diverse*, scrieri în proză și versuri de feliurită natură. Odată vorbind iarăși despre „foloasele generali fără paguba nimenui“, el spune că așa a strigat el și la 1859, 1856, 1848 și adaoge vorbele decizive. (Biblioteca portativă *XV, Diverse*, collectio de berbenei și viorele. București, 1860, p. 251), că aceste strigăte „sînt o *consequință a convicțiunilor mele încă dela 1832*“. Decit, precum am văzut mai sus, evenimentul intelectual din 1832, în viața lui Eliade, a fost cunoștința lui Fourier: Fourier l-a impresionat pe Eliade atît de puternic, încît, scriind proclamația din 1848, scria și în graiul lui.

1) Vorbă și a lui Eliade. G. B. D.

2) *Le nouveau monde* etc. (1829, p. 138).—Biblioteca Sf. Sava care deveni biblioteca centrală, poseda din Fourier *Le nouveau monde industriel et sociétaire* (1829) cu însemnarea *Appartenant à la bibliothèque de Theodore Diamant* (Azi la Academie, sub No. 317/17) și *Pièces et charlatanisme des deux sectes Saint-Simon et Owen*.

I. Ghica avu deci dreptate să zică că sunt mai mulți Romîni, care-au învățat ceva dela Fourier. Și Teodor Diamant,— de cite ori nu va fi discutat și el cu Eliade acel principiu fundamental ?!

Ori unde se vor găsi în Eliade urme fourier-iste, va fi greu să nu ne gîndim și la Diamant, care-l întărise în credințele a-cestea ¹⁾.

24. V. 1906.

G. Bogdan-Duică.

1) T. Diamant ne-a dat despre sine citeva date biografice în *Curierul românesc* dela 25 Mai 1836 (p. 124): El a învățat patru ani cursurile de matematică, filosofie și altele la Sf. Sava, apoi doi ani în școala ostășască dela München și apoi patru ani la Paris. S'a întors cu diplome. Stăpînirea i le-a cercetat și i s'a dat voe să fie inginer și hotarnic, cum zice el; actul stăpînirii s'a publicat în Buletinul oficial (No. 12). El locuia pe podul Mogoșoaiei în casele Dumnezii Cicoanii Catinchii Arion, cu No. 601, lângă Dumnealui biv vel vistier Grigorie Grădișteanu, unde chema clienții ce au nevoie de el.

Notița aceasta autentică lămurește greșelile de memorie în biografia lui Ghica. Astfel: 1) Diamant n'a putut fi elev lui Lazar, deoarece, calculînd cei zece ani din urmă, ajungem la 1826, sau dela 1834 la 1824, cînd Lazar nu mai era în București, ci în pămînt.—2) Diamant nu s'a făcut inginer abia după arestarea lui Cîmpineanu în Ungaria, care s'a întimplat la 1839, în Decembrie—în Martie 1840 Cîmpineanu sosise în București,—ci de mai înainte încă, dela 1836.—3) Dacă este dreaptă afirmația lui Ghica că T. D. s'a făcut inginer numai *după-ce* guvernul a suprimat propaganda lui prin faptă, atunci aceasta trebuie să se fi petrecut la 1835, an în care el nu mai serie în *Curierul* lui Eliade.

În tot cazul, cronologiile lui Ghica nu pot fi privite drept exacte sau precize.